

INNSENDT Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er derfor ikke fri og uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

Arendal i verden o

Nå er det snart klart for forskningsdagene, og årets tema er grenser! I den anledning ønsker Aust-Agder museum og arkiv å rette søkelyset mot det grenseløse.

I Arendals glansdager var landegrensene kanskje i mindre grad noe som satte rammer for folks liv. Verden var i Arendal og Arendal var i verden.

Agderkysten hadde hatt kontakt med andre land og kulturer i lange tider. På 1700- og 1800- tallet ble kontaktflaten videre, og impulsene utenfra ble mange og sterke og preget både uthavner og kystbyer. Rederne sendte skute på skute ut i den store verden. Denne virksomheten skapte det økonomiske grunnlaget for en europeisk bykultur på Agderkysten. Gjennom skipsfarten fikk kystsamfunnene nye impulser direkte fra alle verdensdeler. København sto i en særstilling som formidler av den europeiske kulturen til utkantens Norge.

Nærhet til verden. De sjøfarende fikk nye impulser på fremmede skuter og i fremmede land. Påvirkning utenfra kom også med utenlandske håndverkere, arkitekter og andre spesialister. Det var nye kunnskaper, tanker, språk og skikker og også nye varetyper, kunst og møbler. Kapteinen gjorde innkjøp for rederen, hans familie og venner. Velstående byborgere og embetsfamilier tok først opp de nye strømningene. Enkelte elementer ble også tatt opp av bøndene og allmuen. Dette kan vi se i endret byggeskikk, forbedringer i landbruket, i folkeviser, drakter og i bygdenes rosemaling.

Laurits Hansen: Utsikt over Arendal, ca. 1860. I forgrunnen Strømsbuneset med Stephansens verft. Ved Guldsmedengen på Hisøy bukserer

Ostindisk porselen med egne monogrammer ble bestilt gjennom det danske ostindiske kompani fra Kina og fra den kongelige danske porselensfabrikk. 1700- tallet var tiden for den store Kina-begeistringen. «Kineserier» ble en europeisk stilart innen

teater, hageanlegg, porselen og fajanse med landskap, bygninger, mennesker og planter. Kapteinene Zacharias Allewelt og Jesper With på Merdøgaard foretok 10 reiser til Kina i årene 1735 – 1772. Fra Kina tok de med te, silke, lakkarbeider og porse-

len, varer som ga god fortjeneste.

Økonomisk overskudd. Velstanden økte mest der kontakten med utlandet var mest intens. I dette miljøet skapte det økonomiske overskuddet en overklasse som hadde råd til å følge moten i Eu-

g verden i Arendal

et dampskip et seilskip ut i åpent farvann.

FOTO: KUBEN, AAMA.

ropa og til kulturell utfoldelse. Denne overklassen bygget store hus, anla vakre hager og mønsterlandbruk, dyrket teater og musikk og skaffet seg boksamlinger og kunstgjenstander. Sentralt i denne utviklingen sto arendalsmiljøet. Arendal ble utadvendt

med døra åpen for tidens strømninger fra verden ute.

Conrad Nikolai Schwach, som kom til Arendal som sakfører i 1821, forteller fra Arendal i 1820-årene at: «alle Folk af den bedre Klasse lode deres Klæder sye i England eller

Holland og fik derfra deres Fodtøi.» Ifølge Schwach florerte selskapslivet i det velstående handelspatrisiatet i byen. De ledende handelshusene Dede-kam og Kallevig førte et gjestfritt og muntert selskapsliv både i sine hus i byen om vinteren og på sine lystgårder på Tromøy og Hisøy, hvor de holdt til om sommeren. På denne tiden ble det også holdt maskeradeball på nyttårsdag i Comediehuset.

Dette overklassemiljøet med urbane omgangsformer og europeiske idealer hadde stor avstand til de lavere samfunnslag. Opphopingen av kapital førte til miljøer med velstand og vellevnet, i sterk kontrast til samfunnet rundt med sjømenn, håndverkere, strandsittere, fiskere, småbrukere og arbeidere. I kystsamfunnene på Agder dannet imidlertid bl.a. skipperne en velstående mellomklasse som spilte en stor rolle i formidlingen av nye kulturelle impulser til det brede lag av folket.

Tidlige kulturinstitusjoner. Arendals Dramatiske Selskab ble dannet i 1796. Det ble ledet av byens embetsmenn og handelspatrisiat. I 1811 ble et eldre hus på Tyholmen til «Comediehuset». Hit kom stadig besøk av omreisende teatergrupper, bl.a. fra København.

Fire år senere ble Arendals Læseselskab dannet, som disponerte et rikelig utvalg av norske og utenlandske aviser. Det ble arrangerte klubbkvelder hvor medlemmene bare snakket engelsk eller fransk. Niels Mathias Aalholm (1811-1894) oppholdt seg i Frankrike for å lære handelsfag. Etter at han kom tilbake til Arendal, stiftet han byens første avis Den Vestlandske Tidende i 1832, med boktrykkeri, forlag og bokhandel. Avisen ble etter hvert ansett som landets fremste «shippingorgan» og ble lest i Christiania, etter at kommunikasjonene gjorde det mulig å få den raskt til hovedstaden.

Arendals Skoles offentlige Bibliotek og Museum ble dannet i 1832 av sentrale borgere i byen. Samlingene av bøker, gjenstander og arkivalia fikk sin egen bygning på toppen av Tyholmen. Deler av samlingene viser tydelig preg av Arendals omfattende kontakt med omverdenen, sjeldne og eksotiske ting som de sjøfarende brakte med seg hjem fra de fjerneste steder på kloden.

Luksusvarer og ny bordskikk. Impulsene utenfra viste seg også i importerte møbler, glass, porselen, fajanse, steintøy, sølv, lintøy og sengetøy. Dette fantes i mengder hos de rike borgerne. Mye av dette var «tatt hjem» fra Holland på 1600-tallet og fra England på 1700-tallet.

FAKTA

Forskningsdagene

- Årets forskningsdager arrangeres fra 21. september – 2. oktober over hele landet. I Arendal arrangeres forskningstorget lørdag 17. september kl. 10-14 på Torvet foran biblioteket.
- Temaet er grenser
- Disse institusjonene deltar på forskningstorget: Havforskningsinstituttet, Kreftforeningen, Sørlandet Sykehus HF, Vitensenteret Sørlandet, Agder naturmuseum og botaniske hage, KUBEN, Arendal bibliotek, Teknova og UiA
- Her kan du møte forskere og det blir masse aktiviteter for store og små.

Kaptein Nils Peter Larssøn (1863-1958) og Elda Birgithe Larssøn, født Pedersen (1869-1940) begge fra Brattekleiv på Tromøy, med døtrene Elisabeth og Edel i 1902. Elda var med sin mann til sjøs, blant annet til England, Frankrike og Amerika, og hadde tilgang til det nyeste innen mote.

Arkiv: KUBEN, AAMA. Foto: Løvfold, Arendal.

Te, kaffe, kakao, krydder og tobakk representerte nye luksusvarer som ble importert fra fjerne himmelstrøk. I oppskriftsboka til en av Hans Herlof-sens døtre fra slutten av 1700-tallet er en grundig beskrivelse av hvordan kakaobønner skulle behandles for å framstille sjokolade. Vin ble importert fra middelhavslandene og ble oppbevart i egne vinkjellere i byborgernes hus. Disse nye varene, som det bare var de rike som hadde tilgang til i

starten, var viktige elementer i en ny selskabelig omgang i de høyere sirklene. Ved bordet ble maten servert på servise av kostbart porselen og det ble spist med sølvbestikk og drukket av krystallglass. Teen ble laget i en egen samovar, og te og kaffe ble servert i egnet servise. På bordet sto også en egen krydderopsats, og også frukt ble servert i egne fat eller oppsatser.

Kapteinene og deres fruer. Kapteinene tilhørte den viktige mellomklassen i det sterkt klassesdelte kystsamfunnet sammen med folk innen handel og administrasjon. Av kapteinene krevdes nye kunnskaper og dannet oppførsel når de kom i land i fremmede havner.

På slutten av 1800-tallet ble det vanlig at kapteinsfruene, og også de minste barna, seilte med sin mann i perioder. Om dette forteller en kvinne fra Arendal at når hun var i Pensacola i 1899, lå tolv andre norske fartøyer der samtidig. Når hun gjorde innkjøp var hun gjerne sammen med «de andre skipsfruene». At det var mange fruer med, viser hennes utsagn om at de som var fra samme by klikket seg sammen. Her fikk kvinnene direkte kontakt med den store verden, ikke

bare ved å motta impulsene via sine menn. Det fortelles også at fruene fra Kristiania måtte til Arendal når de virkelig skulle følge med på det mest moderne innen motedrakt, da det var

hit nyhetene kom først!

Sjømannskonens verden. Sjømannskulturen var først og fremst mannens kultur. Sjømennene kunne seile ute i årevis

av gangen. Kvinnene tok seg av barn og hjem, husdyr og forsanking og hjemmefiske. Kystkulturen fikk derfor et sterkt preg av mennenes fravær og kvinnenes omfattende ansvar for alle oppgavene hjemme.

I sjømannshjemmet kunne det være enkelte ting som stammet fra fremmede land. En kamferkiste, russiske lakkarbeider eller en knaggrekke i gangen laget av albatrossnebb. Kanskje fantes det engelsk fajanse, krydder, hollandske geneverkrukker – eller et fint silkesjal, pakket forsiktig ned i en kiste – også det verden i Arendal.

Kilder: Contrari Vind. Utstillingskatalog, Aust-Agder kulturhistoriske senter, Arendal 2007.

Handel med krydder har lange tradisjoner. Skutenes reiser over hele verden brakte eksotiske krydder og en duft av den store verden inn i kjøkkenskapene. På bildet ser vi ulike kryddertyper og en ostindisk ingefærkrukke, «bojan», fra 1700-tallet. Den har antakeligvis inneholdt syltet ingefær. Foto: Karl Ragnar Gjertsen, KUBEN, AAmA.

Hilde L. Austarheim,
konservator NMF,
Aust-Agder museum
og arkiv, avd.
KUBEN.

På siste del av 1800-tallet ble det vanlig at kapteinenes koner var med på seilas, ofte også med barn. Her Kaptein Bjørløw med frue fra Arendal på Tancred. Arkiv: KUBEN, AAmA. Foto: ukjent.